

Małgorzata Dajnowicz

Raporty polityczne Sergiusza Wittego

**WYBORY DO I DUMY
PAŃSTWOWEJ W KRÓLESTWIE
POLSKIM I CZĘŚCI KRAJU
ZACHODNIEGO**

*MATEPIAHI
ПО ИСТОРИИ ВЕЩАНИИ
ПО ПЕРВОМУ ГОСУДАРСТВЕННОМУ ДУМУ
СЕРГИЯ В. В. ВИТТЕ
Графа С. Ю. Витте
Томск 2. А. Виттевича-Мамонтова
15*

AVALON

Raporty polityczne Sergiusza Wittego

WYBORY DO I DUMY PAŃSTWOWEJ W KRÓLESTWIE POLSKIM I CZĘŚCI KRAJU ZACHODNIEGO

*МАТЕРИАЛЫ
по истории выборов
въ первую Государственную Думу
собранные по поручению
Председателя Совета Министровъ
Графа С. Ю. Витте
Гр.омъ В. А. Дмитриевымъ-Мамоновымъ
15*

Małgorzata Dajnowicz

Political Reports of Sergiusz Witte

**ELECTIONS TO THE I STATUE
DUMA AND TO THE STATE
COUNCIL IN THE KINGDOM
OF POLAND AND IN PARTS
OF THE WESTERN KRAI**

Cracow 2009

AVAlon

Małgorzata Dajnowicz

Raporty polityczne Sergiusza Wittego

**WYBORY DO I DUMY
PAŃSTWOWEJ W KRÓLESTWIE
POLSKIM I CZEŚCI KRAJU
ZACHODNIEGO**

Kraków 2009

AVALON

Publikacja współfinansowana ze środków stypendium Fundacji na Rzecz Nauki Polskiej oraz Instytutu Historii Uniwersytetu w Białymstoku

Recenzja

Prof. dr hab. Alicja Wójcik

Redakcja i korekty

Iwona Weiman

Opracowanie typograficzne

PRIM s.c.

Projekt okładki i stron tytułowych

PRIM s.c.

© Copyright by Małgorzata Dajnowicz, Kraków 2009

wydanie I

ISBN 978 83 7730 997 1

Z a m ó w i e n i a p r z y j m u j e

Wydawnictwo AVALON T. Janowski Sp. j.

ul. Fiołkowa 4/13; 31-457 Kraków

tel. +48 606 750 749

zamowienia@wydawnictwoAVALON.pl

www.wydawnictwoAVALON.pl

SPIS TREŚCI

Wstęp	7
Political reports of Sergiusz Witte	17
DOKUMENTY	27
Nr 1	
1906 rok, kwiecień 27, Informacje o działalności agitacyjnej partii politycznych, związków i pozapartyjnych komitetów dotyczące przedstawicieli do Dumy Państwowej i Rady Państwa w guberniach Królestwa Polskiego.....	29
Nr 2	
1906 rok, marzec 23, Informacje o działalności agitacyjnej partii politycznych, związków i pozapartyjnych komitetów dotyczące przedstawicieli do Dumy Państwowej i Rady Państwa w guberni kowieńskiej	57
Nr 3	
1906 rok, kwiecień 14, Informacje o działalności agitacyjnej partii politycznych, związków i pozapartyjnych komitetów dotyczące przedstawicieli do Dumy Państwowej i Rady Państwa w guberni wileńskiej	64
Nr 4	
1906 rok, marzec 23, Informacje o działalności agitacyjnej partii politycznych, związków i pozapartyjnych komitetów dotyczące przedstawicieli do Dumy Państwowej i Rady Państwa w guberni grodzieńskiej	76
Nr 5	
1906 rok, kwiecień 10, Informacje o działalności agitacyjnej partii politycznych, związków i pozapartyjnych komitetów dotyczące przedstawicieli do Dumy Państwowej i Rady Państwa w guberni mińskiej.....	83
Nr 6	
1906 rok, kwiecień 9, Informacje o działalności agitacyjnej partii politycznych, związków i pozapartyjnych komitetów dotyczące przedstawicieli do Dumy Państwowej i Rady Państwa w guberni wołyńskiej	92

WSTĘP

1. WPROWADZENIE

Tematyka dotycząca wyborów do Dumy Państwowej z lat 1906–1912, w tym do I Dumy Państwowej w 1906 roku wymaga nadal badań szczegółowych. Jak dotąd badacze polscy skupiali się głównie na omawianiu reprezentacji polskiej w czterech Dumach Państwowych czy Radzie Państwa. W mniejszym zakresie podejmowano kwestie oceny polityki posłów różnych ugrupowań, mających przedstawicielstwo w kolejnych Dumach czy współpracę merytoryczną reprezentantów podczas obrad Dumy i Rady Państwa¹. Niniejszym zagadnieniom poświęcali badania także historycy rosyjscy², opublikowano na ten temat prace w języku angielskim³. W pracach tych z kolei problematyka dotycząca prac Koła Polskiego czy posłów polskich z Królestwa Polskiego i Kraju Zachodniego potraktowana została dość ogólnikowo.

Sądzić należy, że nowych ustaleń w zakresie przebiegu prac Dumy Państwowej dostarczyłaby z pewnością szczegółowa analiza stenogramów z obrad⁴. Również raporty polityczne sporządzone na polecenie ówczesnego Przewodniczącego Rady Ministrów Cesarstwa Rosyjskiego hrabiego Sergiusza Juliewicza Wittego⁵ wnoszą nowe ustalenia na temat wyborów do I Dumy Państwowej, w mniejszym zakresie również Rady Państwa.

W związku z wydarzeniami rewolucji lat 1905–1907, przez cara Rosji ogłoszone zostały ulgi, co wiązać należy także z ogłoszeniem 19 sierpnia 1905 roku manifestu o zwołaniu Dumy Państwowej. Ulgi wobec Polaków dotyczyły szerokorozumianej liberalizacji stosunków społecznych, co na obszarze Królestwa Polskiego uwidaczniało się chociażby w możliwościach stosowania języka polskiego czy w rozwoju szerszego niż przedtem życia społecznego (stowarzyszeniowego). Oczekiwania społeczne Polaków w owym czasie dotyczyły zwłaszcza kwestii wprowadzenia autonomii dla Królestwa Polskiego, problem autonomii dla ziem zabranych podejmowany był również przez środowisko krajowców.

Manifest konstytucyjny ogłoszony przez Mikołaja II w dniu 30 października 1905 roku zapowiadał przede wszystkim wprowadzenie zasad rozszerzających tzw. wolności obywatelskie oraz prawa wyborcze na szersze niż dotychczas grupy ludności. Treść manifestu została negatywnie oceniona przez ugrupowania robotnicze (także polskie), bardziej pozytywnie oceniali zapowiedzi manifestu liberałowie. Część dawnych rosyjskich opozycjonistów rządowych poparła ustępstwa caratu tworząc Związek 17 października. Krytyczny stosunek do postanowień październikowych zachowała grupa opozycji liberalnej, tworząc partię konstytucyjnych demokratów (kadetów). Umiarkowanie pozytywną ocenę wobec zapowiedzi konstytucyjnych prezentowali polscy przedstawiciele narodowych demokratów, również środowiska liberałów, realistów oraz krajowców z obszarów Kresów.

Ugrupowania polityczne prezentowały podobne stanowisko wobec manifestu jak i wyborów do Dumy Państwowej 1906 roku. Wybory do I Dumy Państwowej spotkały się z bojkotem ze strony partii robotniczo-lewicowych. Udział w wyborach zadeklarowały inne organizacje polityczne, w tym reprezentujące Polaków, m.in. Związek Postępowo-Demokratyczny, Stronnictwo Polityki Realnej, Narodowa Demokracja, ugrupowanie Krajowców.

Ordynacja wyborcza do Dumy Państwowej z 24 grudnia 1905 roku⁶ przewidywała podział na cztery kurie: wielkiej własności ziemskiej, chłopską, miejską i robotniczą. Wybory w poszczególnych kuriach były nierówne i niebezpośrednie, trzystopniowe wybory obowiązywały w kurii chłopskiej i robotniczej, zaś dwustopniowe w miejskiej i wielkiej własności. Na obszarze Królestwa Polskiego system kurialny obowiązywał przy wyborze pełnomocników oraz elektorów, natomiast posłów wybierało gubernialne zgromadzenie wyborcze. Chłopów podzielono na dwie kategorie, gdzie właściciele dużych majątków chłopskich włączono do kurii wielkiej własności. W Rosji obowiązywał system bardziej uproszczony, z każdej kurii osobno wybierano określoną liczbę posłów⁷. Ordynacja wyborcza do Rady Państwa, izby wyższej parlamentu, przewidywała dla kandydatów na posłów bardzo wysoki cenzus majątkowy i społeczny. Bierne prawo wyborcze przysługiwało osobom co najmniej ze średnim wykształceniem oraz powyżej czterdziestego roku życia. W 1906 roku mandaty otrzymało 6 posłów z Królestwa Polskiego oraz 5 z omawianych guberni Kraju Zachodniego⁸.

I Duma Państwowa trwała bardzo krótko — 72 dni. Obrady otwarto 10 maja, zaś 9 sierpnia 1906 roku w manifeście carskim ogłoszono rozwiązanie Dumy Państwowej. W składzie I Dumy liczącej blisko 500 po-

słów najsilniejszą pozostawała Partia Wolności Ludu — 179 posłów, następną pozycję zajmowali bezpartyjni — 100 przedstawicieli, trudowników reprezentowało 94 posłów, socjaldemokratów 17, oktiabrystów 13, Patrię Reform Demokratycznych 6. W Kole Polskim znalazło się 32 posłów. Posłowie polscy z pięciu wybranych guberni Kresów objęli w I Dumie Państwowej 15 mandatów⁹.

Wybory do I Dumy Państwowej odbyły się na terenie całego Cesarstwa Rosyjskiego w marcu i kwietniu 1906 roku. Zostały poprzedzone agitacją prowadzoną z inspiracji partii politycznych. Agitacja dotyczyła głównie informowania o znaczeniu możliwości społecznych związanych z wyborami oraz prezentacji samych kandydatów, przyszłych reprezentantów w Dumie. Na obszarze Królestwa Polskiego to właśnie wybory do I Dumy Państwowej niosły ogromne nadzieje u części społeczeństwa, dotyczące wprowadzenia korzystnych zmian na różnych obszarach życia społecznego, gospodarczego, politycznego.

2. PRZEDMIOT, ZAKRES I KONSTRUKCJA OPRACOWANIA

Raporty polityczne sporządzone na polecenie ówczesnego premiera Rosji Sergiusza Wittego zasięgiem terytorialnym obejmują obszary Królestwa Polskiego i Cesarstwa Rosyjskiego¹⁰. Na potrzeby niniejszego opracowania z całości tego zasobu wyodrębniono gubernie Królestwa Polskiego i część Kraju Zachodniego (gubernie: kowieńską, wileńską, grodzieńską, mińską, wołyńską)¹¹. Obszar badań mieści się w granicach dawnej Rzeczypospolitej, pozostający wówczas pod zaborem rosyjskim, stanowiący w omawianym okresie ziemie polskie (Królestwo Polskie) oraz część Kresów z terenu historycznej Litwy (gubernie kowieńska, wileńska, grodzieńska, mińska) i Rusi (wołyńska).

Zestawienie terytoriów obejmujących Królestwo Polskie i część ziem Kraju Zachodniego, obu obszarów o wzajemnym oddziaływaniu na siebie w sferze społecznej i politycznej pozwoli na ukazanie szeregu procesów związanych z polityką Rosji wobec prowincji zachodnich jako całości, terenu, na którym dominującą pozostawała narodowość polska. Ponadto analiza niniejszych raportów z okresu wyborów do I Dumy Państwowej pozwoli ustalić podobieństwa i różnice oblicza społeczno-politycznego omawianych terenów, także w kwestii polityki caratu wobec terytoriów odrębnych w zakresie administracyjnym, tj. obszaru autonomicznego (Królestwo Polskie) jak i stanowiącego w pełni integralną część imperium (Kraj Zachodni).

Raporty mają charakter sprawozdań dotyczących sytuacji społeczno-politycznej wymienionych prowincji w przededniu i w czasie trwania wy-

borów do I Dumy Państwowej. Zostały one opracowane najprawdopodobniej w Sankt Petersburgu przez podlegających premierowi urzędników Rady Ministrów w marcu i kwietniu 1906 roku¹². Analiza treści dokumentów wskazuje, że powstały one w wyniku wnikliwej obserwacji terytoriów ujętych w raportach.

Na opracowanie składa się sześć dokumentów, prezentowanych w całości, przechowywanych w Gabinetie Rękopisów Rosyjskiej Biblioteki Narodowej w Sankt Petersburgu (pt. *Materiały po istorii wyborow w pierwuju Gosudarstwiennuju Dumu sobranije po poruczeniu Priestiedatiela Sowietu Ministrow Grafa C. Ju Witte Grafom W. A. Dmitrewym Mamonowym*, t. XV.). W prezentowanym tomie przyjęto porządek problemowy. Ułożenie raportów rozpoczęło od przedstawienia obszarów Królestwa Polskiego, następnie w części guberni Kraju Zachodniego zamieszczono kolejno raporty z Kraju Północnego–Zachodniego (Litwy) i dalej Kraju Południowego–Zachodniego (Rusi). Każdy z sześciu dokumentów otrzymał nagłówek, składający się z bieżącego numeru, daty, miejsca opracowywanego obszaru, tytułu i rejestru. W nawiasach kwadratowych wskazano na uzupełnienia i wyjaśnienia autorki niniejszego opracowania. Uzasadnienia i komentarze dotyczące materiału źródłowego zawierają także przypisy. Starano się zachować oryginalną formę dokumentów, pozostawiając obok właściwego tekstu pisanego cyrylicą m.in. późniejsze dopiski czy uzupełnienia.

3. CHARAKTERYSTYKA RAPORTÓW POLITYCZNYCH

Każdy raport sporządzony został według określonego jednakowego schematu, podzielony został na kilka zasadniczych części merytorycznych, w których ujęto: wykaz i charakterystykę działających partii i związków politycznych; nazwiska liderów głównych partii i związków politycznych; sposoby agitacji prowadzonej przez partie i związki; kalendarz wyborów w guberniach; charakterystykę i skutki przebiegu akcji wyborczej z podziałem na kurie.

Władze rosyjskie sporządzały szczegółowe raporty omawiające sytuację społeczno-polityczną w okresie przedwyborczym i wyborczym, analizowały w raportach sylwetki kandydatów ze szczególnym uwzględnieniem m.in. przebiegu ich pracy zawodowej, a zwłaszcza aktywności publicznej w okresie wcześniejszym¹³. Należy dodać, że niejednokrotnie towarzyszyły temu próby odsuwania od możliwości kandydowania osób podejrzanych o działalność polityczną, godzącą zdecydowanie w porządek carski¹⁴.

Niniejsze sprawozdania zawierają w pewnym zakresie analizę sceny politycznej omawianego okresu ze szczególnym uwzględnieniem skut-